

ומתרצת הגמרא: **ההוא**, מה שנאמר שנקרא חוטא, היינו באופן **דסאיב נפשיה** [שטימא את עצמו בטומאת מת]. שמה שנאמר "מאשר חטא על הנפש", היינו שטימא עצמו בטומאת מת⁽⁶⁶⁸⁾.

ותמהה הגמרא: **ומי אמר רבי אלעזר הכי**, שהיושב בתענית נקרא קדוש?

והאמר [והרי אמר] **רבי אלעזר: לעולם ימוד** [יאמוד, יחשיב] **האדם את עצמו כאילו** יא-ב **קדוש שרוי בתוך מעיו**. דהיינו, כאילו כל מעיו קדושים, ואסור להרעיבם ולהכחישם⁽⁶⁶⁹⁾.

שנאמר: "בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר". "בקרבך קדוש" — היינו המעים שבתוכך קדושים, ולכן אסור להכחישם⁽⁶⁷⁰⁾. רואים

ומקשה הגמרא: **ולשמואל**⁽⁶⁶⁶⁾, שאמר שהנזיר נקרא חוטא, **הא איקרי קדוש** [הרי הנזיר נקרא קדוש, כפי שנאמר "קדוש יהיה"]!

ומתרצת הגמרא: **ההוא**, מה שמצינו שנזיר נקרא קדוש, **אגידול פּרע קאי** [זה מדובר בגידול השיער פרע. שהנזיר מצווה לגדל שער ולא לגלחו, כפי שנאמר "כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו וגו' קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו"].

וכוונת הפסוק "קדוש יהיה גדל פרע וגו'", ששערו של הנזיר נקרא קדוש, ואסור בהנאה⁽⁶⁶⁷⁾.

ממשיכה ושואלת הגמרא לאיך גיסא: **ולרבי אלעזר**, שאמר שהנזיר נקרא קדוש, **הא** [הרי] מצינו במקרא **שנקרא חוטא!**

668. רש"י על הפסוק [במדבר ו יא] כתב: שלא נזהר מטומאת מת.

669. כך פירש רש"י. והתוספות פירשו: "כאילו קדוש" היינו כאילו הקדוש ברוך הוא שרוי בתוך מעיו, וממילא אסור להכחישן. והמהרש"א כתב, שאפשר לפרש שהכוונה על האכילה עצמה, שנקראת קדושה, כפי שמצינו במסכת עבודה זרה שצרך האדם לקדש עצמו באכילתו, שהרי באיסורי מאכלות נאמר "והתקדשתם והייתם קדושים". ומתרצת הגמרא שאכן כך הוא באדם שאינו יכול לצער עצמו, שהוא יקדש עצמו באכילתו. אבל מי שיכול לקדש עצמו ולהתענות — עדיף.

ובספר **פנים יפות** [על התורה] כתב, שהרי הוא כאילו מועל ומחסר את ההקדש.

670. רבי אלעזר דורש את תחילת המקרא לענין תענית. ועיין מה שאמרה הגמרא לעיל [ה א]

666. יש לעיין, מדוע הגמרא מקשה רק על שמואל, ולא על רבי אלעזר הקפר, שהוא התנא שעליו מסתמך שמואל ואומר שהנזיר נקרא חוטא?

וביאר הב"ח [בהגהותיו], שדווקא שמואל, שנחלק עליו ר' אלעזר, מוכח שהוא סובר שהנזיר נקרא חוטא — ולא קדוש [למרות שהוא מודה שהנזיר עושה מצוה]. אבל רבי אלעזר הקפר, יתכן שלמרות שהוא סובר שהנזיר נקרא חוטא, מודה הוא שנקרא גם קדוש.

667. כך היא הגירסא לפנינו, וכך פירש רש"י. אבל מרבינו חננאל ורבינו גרשום נראה, שהם גרסו "ההוא" — דמדכי נפשיה מטומאה". כלומר, מה שמצינו שהנזיר נקרא קדוש, היינו בכך שהוא מצער עצמו כדי להינצל מטומאה. אבל בכך שמצער עצמו משתיית יין — לא נקרא קדוש, אלא אדרבה — נקרא חוטא.

הגמרא מביאה דעה נוספת בענין הגדרתו של המתענה.

ריש לקיש אמר: המתענה נקרא חסיד. שנאמר: "גמל נפשו איש חסד ועכר שארו וגו'".

והיינו, "גמל נפשו", המפריש נפשו ממאכל ומשתה ["גומל" לשון הפרשה הוא. כמו "ביום הגמל את יצחק", שנגמל מלינוק (672)] — "איש חסד", נקרא חסיד (673).

אכזרי. וכן כתב המהרש"א [אמנם העיר, שלפי זה היתה הגמרא צריכה לומר: נקרא חסיד ונקרא עוכר. שנאמר וכו']. ולפי זה רבי אלעזר וריש לקיש — שיטה אחת להם, אלא שריש לקיש הוסיף על רבי אלעזר באופן שיכול לצער עצמו. שלפי רבי אלעזר נקרא קדוש, ולפי ריש לקיש — אף נקרא חסיד. וזה עדיף מקדוש, כפי שמצינו במסכת עבודה זרה [כ א].

וכתב, שפירש רש"י נראה עיקר, שמדובר על המתענה, ולא על הנמנע מלהתענות, שהרי הסוגיא מדברת במתענה. ועוד, אם מדובר באינו מתענה, הרי ריש לקיש אומר להלן שאין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית. משמע, שמי שאינו תלמיד חכם — רשאי וראוי. ומדוע, הרי אם תחילת המקרא מדבר באינו מתענה, אם כן, סוף הפסוק "עוכר שארו אכזרי", מדובר במתענה. וכיון שהמקרא קורא למתענה אכזר, אף עם הארץ אינו רשאי להיות אכזר על נפשו!

אבל לרש"י ניחא. שבאופן שאינו יכול לצער עצמו — נקרא אכזרי. וביכול — נקרא חסיד. וזהו דווקא בסתם בני אדם. אבל בתלמיד חכם, אף שיכול לצער עצמו, בכל זאת אינו ראוי לישב בתענית. כי מכל מקום נעשה חלש קצת, וממעט במלאכת שמים.

אנו, שרבי אלעזר סובר, שאסור לאדם להרעיב עצמו בצום!

ומתרצת הגמרא: לא קשיא.

הא, מה שאמר רבי אלעזר שנקרא קדוש, היינו באופן דמצוי לצעורי נפשיה [שהמתענה מסוגל לסבול את התענית].

ואילו הא, מה שאמר רבי אלעזר שאין ראוי לאדם לענות עצמו, היינו באופן דלא מצוי לצעורי נפשיה [שאין המתענה מסוגל לסבול את צער התענית] (671).

בביאור המקרא.

671. מהר"ץ חיות מביא, שהרמב"ם [בשמונה פרקים, פרק ד'] כתב: כמו שראינו הרבה סמים, מועילים רק לרפאות החולה, אבל לאיש בריא מזיקים מאוד. כך ענין התענית, היא תרופה רק לרפאות מי שנחלה בר חולי נפש. אבל לאדם בריא — העינוי רע.

672. עוד פירש רש"י, "גומל" לשון תגמול. והיינו, שמשלים נפשו לקונו. ולכאורה כוונתו אף בפירוש זה לענין המתענה, שבכך הוא משלים נפשו לקונו, ולכן נקרא חסיד.

673. והתוספות כתבו, שהגומל חסד לנפשו, שאינו מתענה, נקרא חסיד.

וכתב בגבורת ארי, שנדחקו לפרש כן, ולא פירשו כרש"י, משום שסוף הפסוק הוא "ועוכר שארו אכזרי". והיינו, שהמתענה והמכחיש בשרו — נקרא אכזרי. ואם כפירוש רש"י, שראש הפסוק "גומל חסד" מדובר על המתענה, יקשה מתחילת הפסוק — על סופו!

ולפירוש רש"י צריך לומר, שבתחילת המקרא מדובר באופן שיכול לצער עצמו, ואילו סוף המקרא מדובר באופן שאינו יכול, ואז נקרא

ואמר רבי ירמיה בר אבא: אין חומרי תענית ציבור, דהיינו, שאוכלין רק מבעוד יום, ואסורין בנעילת הסנדל, בבבל אלא בצום תשעה באב בלבד (677).

אבל בתעניות הגשמים וכדומה, אוכלים כל ליל התענית, ואסורים רק באכילה ושתייה.

אמר רב ששת (674): האי בר בי רב דיתיב בתעניתא [אותו תלמיד חכם היושב בתענית], ליכול כלבא לשירותיה (675) [יאכל כלב את סעודתו] (676). כלומר, הרי הוא כאדם שמתענה מפני שאין לו מה לאכול, ואין תעניתו מועילה לו כלום.

ומרוצה כרביצת ארי. ואם לאו, שאוכל לשובע נפשו, אכילה גסה, אכילתו הבהמית גורעת ממה שהיה קודם, והרי היא רבוצה ככלב. וזו כוונת הגמרא, האי בר בי רב דיתיב בתעניתא, מסתמא אינו אוכל כדת. כי אילו היה אוכל כדת, היתה אכילתו מועילה יותר מתענית. וכיון שאינו אוכל כהוגן, ליכול כלבא לשירותיה. סעודתו מסורה לכלבים.

והעיון יעקב כתב, שמדמה אותו לכלב, מפני שהכלב מתעבר על ריב לא לו. כפי שמצינו בילקוט שמעוני [פרשת בלק, רמז תשס"ה, וכן בילקוט משלי] לגבי הפסוק במשלי [פרק כ"ו פסוק י"ז] "מחזיק באוני כלב עבר מתעבר וגו'". וכן זה התלמיד חכם, מתענה ללא צורך לו, כי התורה מגנא ומצלא. ועוד, כשם שהכלב מזונותיו מועטים, ואין לו שכר על זה. כך תלמיד חכם זה, מתענה — ואין לו שכר.

676. זהו דווקא באופן שיכול לצער עצמו. ועיין מהרש"א.

677. כתבו התוספות, דהיינו משום שהיו להם הרבה גשמים.

וכתבו הראשונים, שלפי זה היינו דווקא בבבל והארצות הדומות לה, שיש בה ריבוי גשמים. אבל בשאר מקומות שצריכים גשמים, אף בחוץ לארץ, דינם כארץ ישראל.

והקשו הראשונים, היאך אמר רבי ירמיה שיש בבבל רק תענית תשעה באב, והרי הגמרא אומרת לקמן שרבי יהודה נשיאה גזר י"ג תעניות

674. לפי הגירסא שלפנינו בגמרא, מובאים קודם דבריו של ריש לקיש, שהמתענה נקרא חסיד, לאחר מכן מובאים דבריו של רב ששת, לאחר מכן מביאה הגמרא שאין תענית צבור בבבל, ולאחר מכן מובאים דבריו של ריש לקיש, שאין ת"ח רשאי לישב בתענית.

אבל ברש"י נראה שגרס תחילה את דברי ריש לקיש, שאין תלמיד חכם רשאי, אחר כך את דברי רב ששת, ולאחר מכן את המימרא שאין תענית ציבור בבבל.

והכתב הגבורת ארי, שזו הגירסא הנכונה. ואילו הגירסא שלפנינו — ודאי שיבוש היא, כי למה מפסיק בין שתי המימרות של ריש לקיש בדברי רב ששת? ועוד, כיון שרב ששת אמר בסתם: ליכול כלבא לשירותיה, ולא נתן טעם לדבריו, ודאי סמך על טעמו של ריש לקיש, שחכם המתענה ממעט במלאכת שמים, ומוסיף רב ששת קללה, דליכול כלבא לשירותיה. אם כן, ראוי להקדים את דברי ריש לקיש לדברי רב ששת, וכגירסת רש"י.

675. בספר ליקוטי שושנים כתב ביאור נפלא: ידוע שגבי הקרבנות, אם היה הקרבן מרוצה לה', היתה אש המזבח רבוצה עליו כארי. ואם לאו — היתה רבוצה ככלב [עיי' יומא כא ב.]. והנה כעת, בזמן הזה, שאין לנו מזבח, אכילתו של אדם חשובה כקרבן [כפי שמצינו במסכת חגיגה כז א, ששולחנו של אדם מכפר עליו במקום מזבח]. אם כן, כאשר האדם אוכל כראוי, לשם שמים, סעודתו פועלת כקרבן, והרי קרבנו חשוב

אמר רבי זעירא אמר רב הונא: יחיד⁽⁶⁷⁹⁾ שקיבל עליו תענית בערב יום התענית, שאמר: הריני יושב בתענית למחר, אזי אפילו אם אכל ושתה כל הלילה שלאחר קבלת התענית, עד עלות השחר, למחר⁽⁶⁸⁰⁾ הוא מתפלל בתפילת שחרית תפילת תענית

אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש: אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית, מפני שנחלש על ידי התענית, ואינו יכול ללמוד, וממעט במלאכת שמים⁽⁶⁷⁸⁾.

שנינו במשנתנו: אוכלין ושותין משחשיכה כו'.

ר' יוסי: הדא אמרה הדין דתעניתא דידן לית אינון תעניין. למה — דלית נשיא עמן וכו'. אמנם סיים וכתב, דהיינו דווקא לענין חומרי התענית, ולהפסיק מבעוד יום. לעניינים אלו צריך הסכמה אחת וצירוף אחד, וזה אין בחוץ לארץ. אבל לענין תפילות ובקשות, גם תענית שבחוץ לארץ נחשבת כתענית צבור. אבל אין לעשות כן אלא בהגיע עת צרה שזמנו עובר, והשעה דחוקה וצריכה רחמים. עיין שם שהאריך. ועיין עוד ברמב"ן להלן [טו א] שהאריך בענין זה.

678. בשולחן ערוך [או"ח סימן תקע"א] כתב, שהוא הדין למלמד תינוקות, שאסור לו להתענות משום כך. והמגן אברהם כתב, שאף פועלים אצל בעל הבית אסורים להתענות, משום שממעטים ממלאכתם מחמת חולשתם.

679. הקשו התוספות, למה נקטה הגמרא "יחיד", הרי גם בציבור שנינו במשנה לקמן [י א] שאוכלים משחשיכה, ואף על פי כן נחשב הדבר תענית!

ולפי מה שכתב השפת אמת להלן, שדווקא בתענית יחיד אומר עננו רק למחר, אבל בתענית ציבור — אומר גם כלילה, מבואר למה נקטה הגמרא דווקא יחיד.

680. בגליון הש"ס ציין לדברי רש"י במסכת שבת [כד א, ד"ה ערבית], שמוכח שאף כלילה

אף על צרות אחרות, כמו על הגשמים. ואם כן, אותן תעניות צריכות לנהוג אף בבבל! ובשם הראב"ד פירשו, שהטעם שאין תענית ציבור בבבל, היינו מפני שהארץ קרה, ואין להחמיר עליהם איסור בנעילת הסנדל. וכמו כן אין לחייבם להפסיק מבעוד יום, ולא לאסרם במלאכה, מפני שהם עניים. וכן אין לאסרם ברחיצה וסיכה, מפני שאינם בריאים כל כך, וצריך להם הרחיצה והסיכה. או שאפשר לומר, כיון שהותרו במלאכה ונעילת הסנדל — הותרו ככולן. ואף לפירוש זה, דווקא בבבל והדומה לה אין תענית ציבור. אבל בשאר ארצות חוץ לארץ, שאינן דומות לבבל, נוהגים תענית ציבור כמו בארץ ישראל.

והריטב"א להלן [יב ב] מביא את דברי הראשונים, ונחלק על שיטה זו, והוא סובר שאין הכוונה דווקא בבבל, אלא הוא הדין לכל מקום בחוץ לארץ. וכוונת שמואל, שכל תענית שגוזרין בחוץ לארץ אינה נחשבת תענית צבור גמורה, לנהוג בכל חומרי תעניות, אלא הרי היא כתענית יחידים שכל אחד מקבל על עצמו. וטעם הדבר, לפי שאין עמנו בחוץ לארץ נשיא ואב ב"ד מומחה שיהא לובש חלוקן של ישראל, ויהא לו רשות לגזור על הצבור תענית שיתחייבו בו, כי כל בתי דינין שלנו — הדיוטים הם. מה שאין כן בארץ ישראל, שהיה להם נשיא שיגזור עליהם תענית בעל כרחם, וחל על כולם כאחת, והתענית הסכמה אחת לכל. וכך מצינו בפירוש בירושלמי [פרק ב' הלכה א']: ר' חלבו אמר ליה לרבי יודן נשיא: פוק עמן וצערך עביד. אמר

[“עננו”].

שהוא ליל יום ב', אלא לן כל אותו הלילה עד הבוקר לשם תענית⁽⁶⁸¹⁾, אינו מתפלל⁽⁶⁸²⁾ בתפילת הבוקר של יום ב' תפילה של תענית⁽⁶⁸³⁾.

ואם לן בתעניתו, דהיינו, כגון שהתענה ביום א', ולא אכל כלל במוצאי התענית

מדובר שלא קיבל עליו כלל את תענית אותו לילה.

682. לשון רש"י: “אינו יכול להתפלל עננו”. וכתב הב"ח בהגהותיו, דהיינו שאין לו להתפלל עננו אף שרוצה להתפלל בלא חיוב. אבל זה רק לפי מה שסוברת הגמרא עתה, שאין מתענין לשעות, ולכן אין זו תענית כלל. אבל למסקנה, שמתענין לשעות, הרי זו נחשבת תענית, ולכן, אף שכאשר לן בתעניתו אין זו נחשבת תענית כל כך כדי שיהא עליו חיוב לומר “עננו”, מכל מקום אם רוצה — הרשות בידו.

683. כך פירש רש"י על פי הגירסא שלפנינו. ורבינו חננאל והרי"ף גורסים כך: “יחיד שקיבל עליו תענית ב' ימים זה אחר זה כו'”. והיינו, שקיבל עליו ב' ימים רצופים במנחה של ערב היום ראשון, למחר, ביום השני של התענית, מתפלל תפלת תענית, אף על פי שלא קיבל עליו את התענית של היום השני במנחה של היום ראשון. כיון שקיבל עליו במנחה שקודם תענית של יום ראשון גם על יום שני, די בכך.

“לן בתעניתו”, דהיינו, באופן שלא קיבל עליו תענית — אלא של יום ראשון בלבד, ובלילה שלאחריו נמלך — ולן בתעניתו, למחר אינו מתפלל תפלת תענית.

וכתב בגבורת ארי, שלגירסתם לא קשה קושית התוספות, שהקשו למה נקטה הגמרא יחיד, הרי גם בציבור שנינו במשנה שעושים שלש תעניות, ואוכלין ושותין משחשיכה! והניחו את קושייתם בצריך עיון.

ולפי זה לא קשה כלל, כי בציבור לא מצינו

מתפלל תפילת “עננו”, ואם כן, לא גורסים כאן “למחר”. והיינו לא כמשמעות דברי רש"י כאן [וכן בתוספות כתבו, שמדובר על אמירת עננו בשחרית. עיין שם].

והר"ן מפרש שהרבותא היא, שאף שבטנו מלאה מאכילת הלילה, מכל מקום מתפלל תפילת “עננו”. והטעם, מפני הקבלה שקיבל התענית על עצמו מהערב, שהרי יום של תורה לכל דבר מערב עד ערב. אלא שבתענית יחיד הקילו עליו, שדיו שיהא נמנע מן האכילה בשעה שבני אדם אוכלין. דהיינו, בי"ב שעות של היום. ומכל מקום התענית מתחילה מהלילה. שאם לא כן, לא היה נאסר לאכול ולשתות כל הלילה אף שגמר וסילק וישן. וזו הסיבה שצריך לקבל עליו את התענית מבעוד יום. שאם התענית מתחילה רק למחרת, יקבל עליו אז את התענית!

ובשפת אמת מבאר דברי רש"י, ששם במסכת שבת מדובר בצומות שלל הציבור מתענים, כמו ד' צומות, ואז אומר גם בערבית “עננו”, שהוא מעין המאורע. אבל כאן מדובר בתענית שקיבל יחיד על עצמו, שכל התענית היא מחמת עינוי עצמו, ולכן אינו אומר “עננו” בערבית, שהרי עדיין אינו מתענה, ולמה יאמר “עננו”, אלא דווקא למחר אומר. וכן היא דעת בעל המאור, לחלק בין תענית יחיד לתענית ציבור, אלא שהוא מפרש שהגמרא במסכת שבת מדברת בתעניות שמקבלים עליהם מבעוד יום. והרמב"ן השיג עליו. עיין שם. אמנם הרי"ף מביא ירושלמי, שאפילו בתענית יחיד — מזכיר עננו בערבית. ועיין עוד בשפת אמת שהאריך בדבר.

681. כך כתב רש"י. אמנם לדברי אביי להלן,

ואדם זה לא חשב מתחילה להתענות כל הלילה שאחר תעניתו, כמשמעות הלשון "לן בתעניתו", ששמע שלא נתכוין לכך לכתחילה, ובאמת סבר מתחילה לאכול בסיום יום התענית. ורק כשעבר מקצת הלילה, שעה או שעתים, נמלך והחליט להמשיך להתענות⁽⁶⁸⁶⁾, אין זה נחשב תענית, ולכן אין מתפלל בבוקר תפילה של תענית.

להתענות יום גמור. אבל תענית לשעות — אינה נחשבת. ומסקנת הגמרא, שחל עליו נדר, ומתענין לשעות. והוצרכו עוד לשאול, אם תענית שעות חשובה כדי להתפלל בה תפלת ענוו, או שמא אין תפלת תענית — אלא בתענית יום גמור, או אם הוא חשוב אף לתפילה, כי אף שאמר זעירי שהלן בתעניתו אינו מתפלל תפלת תענית, היינו לפי שלא קיבלו כלל כראוי. שאף תענית יום שלם — אינו כלום בלא קבלה, וכל שכן בתענית שעות!

ומסקנת הגמרא, שמתענין לשעות. עיין שם שהאריך.

685. לא נתבאר כאן בכמה שעות של תענית — נחשבת "תענית שעות".

686. כך פירש רש"י. ומשמע מפירושו, שדווקא משום שנמלך לאחר שעה או שעתים בלילה — הרי זו תענית שעות. אבל אם התענה לילה שלם, אף שהיה זה רק לילה, בלי היום שאחריו, אין זה נחשב תענית שעות.

ובמסכת עבודה זרה [לד א] פירש, דהיינו שקיבל עליו תענית משש שעות ולמעלה, אכן לא טעם כלום בשש השעות הראשונות, אבל לא נתכוין לשם תענית.

וכתבו שם התוספות [ד"ה מתענין], שצריך לומר שמדובר שקיבל עליו מאתמול, שאם לא יאכל למחר עד חצות היום, יהא בתענית עד שתחשך. כי אם לא קיבל עליו כלל, הרי אמר

אמר רב יוסף: מאי קסבר [מה סובר] רב הונא?

האם סבירא ליה שאין מתענין לשעות⁽⁶⁸⁴⁾, כלומר, המקבל עליו תענית רק למספר שעות⁽⁶⁸⁵⁾, ולא לכל היום, אין זה נחשב קבלת תענית, ויכול הוא לאכול. ולכן, היות

שיהו מתענין שני ימים רצופים. שהרי תענית ציבור הוא ימי שני וחמישי ושני, שאינם רצופים, כפי ששינו במשנה. ועוד, שהרי תענית ציבור אינה צריכה קבלה מבעוד יום.

והמפרשים הקשו על גירסה זו, למה נקט דווקא לענין תפלת תענית של מחר בבוקר, הרי גם בערבית של ליל כניסת התענית מתפלל תפילת תענית!

וכתב הגבורת ארי, ששמא היינו משום שסבירא ליה כמאן דאמר שתפלת ערבית רשות. והיות וכך, הרי במקרים רבים אין מתפללים תפילת ערבית, ולכן לא נקטה הגמרא תפילת תענית של ערבית. עיין שם שהאריך.

684. תמהו הראשונים, מאי קא מיבעיא לן אם מתענין לשעות, וכי מי הוא המונע שלא יתענה כמו שירצה? ואין לומר שבעיית הגמרא היא אם היא תענית לענין תפלת תענית, שהרי אחרי שהגמרא מסיקה שמתענין לשעות, ממשיכה הגמרא ואומרת ודנה אם הוא מתפלל תפלת תענית. ואם תאמר ששאלת הגמרא היא האם המקבל עליו להתענות לשעות חייב לקיים דבריו, מה יש לדון בזה? וכי למה לא יתחייב לקיים דבריו, והלא תענית — נדר הוא, כפי שהגמרא אומרת לקמן [יב א].

וכתב הריטב"א בשם הרמב"ן, שנדון הגמרא הוא האם תענית שעות נחשבת דבר מצוה, עד שיהא הדבר נחשב נדר לדבר מצוה, או אינו חשוב העינוי למצוה, אלא במקבל עליו

מר עוקבא (688) איקלע לגינזק [הודמן למקום שמו "גינזק"].

בעו מיניה [שאלוהו] בני המקום: האם מתעניין לשעות, או אין מתעניין לשעות?

לא הוה בדיה [לא היתה בידו תשובה לשאלתם].

הוסיפו ושאלוהו עוד, קנקנין של נכרים, שמכניסין בהם יין נסך כדי שישתמר בהם, האם אותם קנקנים אסורין להשתמש בהם לאחר שרוקנו מהם את היין, או מותרין?

לא הוה בדיה [לא היתה בידו תשובה].

עוד שאלוהו: מצינו ששימש משה בעבודת משכן העדות בשבעת ימי המלוואים (689)

או דלמא [או שמא] סובר רב הונא, שבאמת מתעניין לשעות, והמקבל עליו תענית שעות, הרי זו נחשבת תענית, ואסור באכילה ושתייה. ומכל מקום המתענה לשעות — אינו מתפלל תפלת תענית, לפי שאין תענית זו חשובה וחמורה כל כך כדי להתפלל תפלת ענוו?

אמר ליה אביי לרב יוסף: לעולם קסבר רב הונא שמתעניין לשעות, והוא סובר גם שהמתענה לשעות — מתפלל תפלת תענית. ושאני הכא [ושונה הנדון כאן], במקרה שלן בתעניתו, דאיבא שעות דליליא דלא קביל עליה מעיקרא (687) [שאותה תענית שעות של הלילה, לא קיבלה עליו מתחילה], שהרי מתחילה קיבל עליו תענית יום, ורק בלילה נמלך בדעתו והחליט להמשיך ולהתענות.

והתוספות במסכת עבודה זרה [לד א, ד"ה ר"ע] הביאו את דברי רש"י כאן, וכתבו שהקושיה השניה אינה קשה, כי מצינו פעמים רבות שהגמרא מזכירה מעשה ברבי עקיבא וכיוצא בזה.

אמנם בגבורת ארי כתב שאדרבה, צריך לגרוס רבי עקיבא, ולא מר עוקבא. כי אם היה המעשה ברב עוקבא שהיה אמורא, איך יתכן שלא ידע להשיב על שאלתם בענין קנקנים של נכרים, והלא משנה שלמה היא במסכת עבודה זרה [כט א] שהם אסורים! אלא ודאי היה המעשה ברבי עקיבא, קודם שנתחברו המשניות. והפורת יוסף [עבודה זרה לד א] הביא שמצינו במסכת ברכות [נ ב]: "אמר ר' עקיבא אמר רב פנדא". הרי שהיה גם רבי עקיבא אמורא. ואפשר שזהו רבי עקיבא שהוזכר כאן.

689. הם שבעת הימים שקודם הקמת המשכן [המשכן הוקם באחד בניסן]. ובאותם ימים היה

שמואל שכל תענית שלא קיבלה עליו מבעוד יום — לא שמה תענית וכו'. עיין שם שהאריכו. והקשה הגבורת ארי, למה לא פירש רש"י כפשוטו, שהיות וקיבל עליו להתענות רק בלילה, הרי זו תענית שעות. ודחיית הגמרא, שבאמת יתכן שאפשר להתענות תענית שעות, ושונה הדבר שם, היות ולא קיבל עליו את אותה תענית מתחילה.

687. כך היא הגירסה לפנינו. וגירסת הרא"ש: "שאני התם, דלא קיבל עליו מעיקרא". ולכאורה היינו כביאור הגבורת ארי שהובא לעיל.

688. כך היא הגירסה לפנינו. וכתב רש"י, שגורסים "מר עוקבא", ולא "רבי עקיבא", כי ודאי שרבי עקיבא היה יודע לפשוט את הספיקות ששאלו בני גינזק. ועוד, שאילו היה מדובר בתנא רבי עקיבא, היתה הגמרא צריכה להביא את המעשה בלשון ברייתא.

אזל ושאל בי מדרשא [הלך מר עוקבא, ושאל את שאלותיהם לחכמים שישבו בבית המדרש].

אמרו ליה כך:

הלכתא [הלכה למעשה]: מתעניין לשעות, ואף מתפללין באותה תענית תפלת תענית.

והלכתא: קנקנין של נכרים, לאחר שנים עשר חדש שעמדו ריקים, ובלי כל שימוש — מותרין בלא כל הכשרה. כי טעם היין פג מהכלים לאחר שנים עשר חודש. אבל קודם

[ויקרא פרק ח']. ועלינו לברר, אילו בגדים לבש כשעבד עבודת המשכן. כי לא מסתבר שלבש בגדי כהן גדול, שהרי באותו זמן ששימש משה, לבש אהרן את בגדי הכהונה. ואף לא מצינו כתוב שלבש משה בגדי כהונה. ומצד שני, לא מסתבר לומר שלבש את בגדי החול שרגיל ללבוש כשיוצא לשוק — כשעבד במקדש, שהרי אין ראוי לעשות כן (690).

אם כן, במה [באיזה סוג בגדים] שימש משה כל שבעת (691) ימי המלוואים?

לא הוה בידיה [לא היתה בידו תשובה].

כהונה בכמה, כפי שמצינו במסכת זבחים [קייט ב].

והרי"ף הקשה על פירוש רש"י כמה קושיות, וביאר שהשאלה היתה האם כשימש משה במקום אהרן, בשבעת ימי המלוואים, לבש שמונה בגדים ככהן גדול, או ארבעה בגדים — ככהן הדיוט. אבל זה ודאי לא מסתבר שלא לבש בגדי כהונה כלל, כי אף שלא נאמרו בו בגדי כהונה, מכל מקום, כיון שנתמנה לעשות עבודה במקום כהן, כל מה שנאמר בכהן — נוהג בו! והשיבו לו, שעבד בכגדי לבן, שהם בגדי כהן הדיוט. והטעם, כי בגדי לבן נוהגים בכל הכהנים, בין גדול ובין הדיוט. ואילו שמונה בגדים — נוהגים דווקא בכהן גדול. וכיון שלא נתפרש לו, לבש בגדים שאין בהם ספק.

691. דווקא בשבעת הימים היה משה משמש. אבל ביום השמיני — שימשו כבר אהרן ובניו. אמנם הקשה הגבורת ארי, הרי את קרבן התמיד הקריב משה גם ביום השמיני!

ועיין בחשק שלמה שצייין לרש"י בחומש [שמות מ כט], שכתב, שמשה שימש אף ביום השמיני למלוואים. וכתב שהזכירו כאן רק שבעת

משה מקים וסותר את המשכן כל יום, כדי להרגיל בעבודתו.

690. כך כתב רש"י כאן. ובמסכת עבודה זרה [שם] כתב, שלא יתכן ששימש משה בבגדי כהונה, שהרי נאמר "ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך", ומשה נחשב זר לגביהם. ועל פי הדיבור שימש באותם ימים, ולא הוזכר בתורה באילו בגדים שימש.

והקשו שם התוספות [ד"ה במה שמש], למאן דאמר במסכת זבחים [קא ב], שמשה רבינו כהן גדול היה, ושימש בכהונה גדולה ארבעים שנה, היו צריכים לשאול במה שימש משה כל אותן ארבעים שנה, ועל זה לא היה יכול להשיב ששימש בחלוק לבן שאין בו אימרא, כי לשון "בכהונה גדולה" משמע ששימש בשמונה בגדים, ככהן גדול.

ותירצו, שהשאלה היתה דווקא גבי שבעת ימי המלוואים, שאז עדיין לא נתקדשו בגדי כהונה. ובשם הר' יעקב מאורלייני"ש הביאו, שאפילו אם נתקדשו כבר הבגדים, מכל מקום כל שבעת ימי המלוואים, שהיה משה מעמיד את המשכן ומפרקו, היה נחשב כמו במה, ואין בגדי

באריגה ותפירה אחת, ולא כבגדים רגילים, שתופרים קודם את גוף הבגד לחוד, ואת בתי הידיים [השרוולים] לחוד, ואחר כך מחברים אותם בתפירה, ויוצא שישנם בבגד קפלים נסתרים, שאפשר להסתיר בהם דברים.

והטעם שלבש דווקא בגד שנתפר כך, כדי שלא יחשדוהו שמא הסתיר באותם קפלים מעות קודש המצויים במשכן, כדי לקחתם לעצמו (696).

לקיים את מה שנאמר [במדבר לב, כב]:

שעברו על הקנקנים שנים עשר חודש, צריכין עירווי מים שלשה ימים מעת לעת (692).

ועל השאלה האחרונה: **כמה שימש משה כל שבועת ימי המלוואים**, ענו לו: משה לא שימש בבגדי כהונה, ואף לא בבגדי חול רגילים, אלא **בחלוק לבן** (693) של פשתן, שנעשה במיוחד לשם כך (694).

רב כהנא מתני [שנה] כך: משה שימש **בחלוק לבן שאין לו אימרא** (695) [שאיין לו שפה, מכפלת]. כלומר, שהיה תפור כולו

695. הרשב"א במסכת עבודה זרה [לד א] כתב, שלבש משה חלוק לבן, משום שהמעיל של הכהן הגדול היה של תכלת, לכן נעשה של משה לבן, כדי להפריש ביניהם. ומה שלא היה לו אימרא, היינו בדומה לבגדי כהונה, שנאמר בהם "מעשה אורג".

696. כך כתב רש"י כאן. ובמסכת עבודה זרה הביא פירוש זה, שיש מפרשים שלא היתה אימרא לבגד, כדי שלא יחשדוהו ששם בה מתרומת המשכן. וכתב שלא מילתא היא, שהרי כבר נגמרה מלאכת המשכן. ובשעת עבודה — מהיכן יטול מעות?!

והתוספות שם [ד"ה שאין בו אימרא] פירשו, שלכן לא היה בו אימרא, משום שבאופן כזה היה ניכר יותר שהבגד חדש, שהרי צריך שיהא בגד שלא נשתמש בו הדיוט, ולפיכך עשאוהו משונה משאר חלוקים.

ובשם הר"ר משה הביאו, שהטעם הוא, כדי שלא יאמרו אח"כ כשישמש אהרן בכהונה, שנמצא מום במשה. ולכך עשאוהו בלא אימרא, כדי שידעו הכל שכל אותו שימוש שעשה משה — לא היה דבר המתקיים, כפי שהבגד ששימש בו לא היה דבר המתקיים.

הימים, משום שביום השמיני, היות והיה טעון קידוש ידים ורגלים [כפי שכתב שם רש"י], מסתמא היה טעון אף בגדי כהונה.

692. כך כתב רש"י. והיינו, שצריך שיהיו בכלים מים שלשה ימים, וכל מעת לעת יחליף את המים בחדשים, כך שמערה מים לכלים שלש פעמים [עייין רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק י"א הל' ט"ו]. ועייין בבית יוסף [יו"ד קל"ה ט"ז] ובשו"ע [שם] מה שכתבו לענין אם נתן בכלים מים או יין באותם י"ב חודש.

693. בדומה לזה מצינו במשנה במסכת יומא [פרק ד' משנה א'], שכאשר בא כהן גדול לקרות, אם רצה — קורא בבגדי בוץ. ואם לאו, קורא באצטלית לבן משלו. ופירש שם הרע"ב, דהיינו לבוש העשוי כמין חלוק לבן.

694. כתב רש"י במסכת יומא [ג ב, ד"ה תחלה במקום], שעבודתו של משה אינה נחשבת עבודה כלפי עבודת הכהנים, שהרי עבודת הכהנים — בלבוש בגדי כהונה, ואילו משה שימש בחלוק לבן, שלא הוכשר אלא לשעה.

ואחר כך אכל, ולא סיים את היום בתענית — אין זה עינוי, ובודאי אינה נחשבת תענית. ובאופן כזה, אם אכל קודם חצות — אין בכך כלום, ולא עבר על קבלתו.

אמר ליה אביי: אם קיבל עליו להתענות רק עד חצי היום, ובסופו של דבר התענה כל היום, **הא פשיטא שתענית מעלייתא היא** [הרי בודאי שתענית מעולה היא (700)], ואין צריך להשמיענו דבר זה!

אלא ודאי שתענית לשעות היינו שמתענה עד חצי היום.

אלא אומר אביי: מה שצריך לחדש שתענית

“והייתם נקיים מה’ ומישראל” (697). דהיינו, שאדם צריך לדאוג שיהיה נקי מחשד לא רק כלפי הקדוש ברוך הוא, היודע צפונות לב, אלא אף מישראל. ולכן עליו לעשות הכל כדי שלא יהיה חשש כל שהוא שיחשדוהו שנוהג שלא כשורה (698).

אמר רב חסדא: הא דאמרת [מה שאמרנו] שמתענין לשעות, והוא דווקא באופן שאמנם לא קיבל עליו תענית לכל היום מבעוד יום, אלא רק לחלק מהיום. אבל בסופו של דבר, נמלך לא טעם כלום (699) כל היום כולו, עד הערב.

אבל אם התחיל להתענות עד חצי היום,

698. כפי שמצינו אצל שמואל, שאמר [שמואל א, יב, ג]: “הנני ענו כי נגד ה’ ונגד משיחו, את שור מי לקחתי, וחמור מי לקחתי, ואת מי עשקתי, את מי רצותי”.

699. כאן משמע שדווקא שלא טעם כל דבר, ואפילו מים, הרי זו תענית שעות.

אבל בירושלמי [נדרים פרק ח' הלכה א'] מצינו: “מילתיה דרבי יונה אמר מתענין שעות רבי יונה הוה בצור ושמע דדמך בריה דרבי יוסי אף על גב דאכל גובנה ושתא מיא אסקיה צום כל ההוא יומא מילתיה דרב אמר מתענין שעות” [פירושו: רבי יונה אמר שמתענין לשעות. רבי יונה היה בעיר צור, ושמע שנפטר בנו של רבי יוסי. אף שכבר אכל רבי יונה באותו היום גבינה, ושתה מים, סיים את כל המשך היום בתענית. וגם רב אמר שמתענין שעות].

700. ואפילו תפילת תענית נמי מתפלל בתענית כזו. רש”י.

עוד הביאו, שיש מפרשים ש”אימרא” כמו עמרא, דהיינו, צמר. והיינו, לפי שבגדי כהונה היו כלאים, אומרת הגמרא שבאותו בגד ששימש בו משה — לא היו כלאים. שהרי רק בבגדי כהונה הותר כלאים, ולא בשאר בגדים.

וכתב החשק שלמה [במסכת עבודה זרה] ששאל לבעל הנודע ביהודה, הרי גם בבגדי כהונה לא היה כלאים בכתנות, רק באבנט! ותירץ לו, כיון שלכהן גדול היה בגד אחד של כלאים, האבנט, היינו סוברים שמה, שלא לבש אלא בגד אחד, היה זה של כלאים, לכן אומרת הגמרא שלא היה בו כלאים.

697. כעין זה מצאנו בירושלמי במסכת שקלים [פרק ב]: “אין התורם [את הלשכה] נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילה ולא בקמיע, שמא יעני, ויאמרו מעון הלישכה העני, או שמא יעשיר, ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר. שאדם צריך לצאת ידי הבריות, כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום. שנאמר: והייתם נקיים מה’ ומישראל. ואומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם”.